



T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SAKARYA EKONOMİK VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
SESAM

Doç. Dr. Hakan YAVUZ
Sakarya Üniversitesi, Maliye Bölümü
SESAM Müdür Yardımcısı

TÜRKİYE EKONOMİSİNİN KANAYAN YARASI:
VERGİ KAÇAKÇILIĞI

Yer altı ekonomisi, kayıtlara girmeyen ekonomi, yasa-dışı ekonomi, milli gelir hesaplarına yansımayan ekonomi, resmi olmayan ekonomi, vergi-dışı ekonomi, vergilendirilmeyen ekonomi, gizli ekonomi, kara para ekonomisi, örtülü ekonomi, enformel ekonomi, kayıp ekonomi, düzensiz ekonomi, gölge ekonomi, ikinci ekonomi, denetlenmeyen ekonomi, vb. isimlerle ve/veya açıklamalarla anılan kayıt dışı ekonomi günümüzde hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin en önemli ekonomik sorunları arasında yer almaktadır. Kayıt dışı ekonomiyi meydana getiren çok sayıda bileşen olmakla birlikte, en büyük bileşenin vergi kaçırma olduğu söylenebilir. Bu nedenle vergi kaçakçılığı ile mücadele oldukça önemlidir.

Türkiye’de ki kayıt dışı ekonomi oranı ile ilgili farklı tahminler yapılmaktadır:

Kayıt dışı ekonomi tahminleri makroekonomik göstergelerin değerlendirilmesinde dikkate alınan bir orandır. Türkiye’nin kayıt dışı ekonomi oranı ile ilgili tahminlere bakıldığında; Hesap Uzmanları Kurulu %61 (2003), Vergi Justice Network/Vergi Adalet Ağı %31.3 (2011), Kalkınma Bakanlığı %26.5 (2013), OECD %28.72 (2016), Medina ve Schneider/OECD 2018 Türkiye Ekonomi Raporu %27.2 (2017), vb. görülmektedir. Kişi ve kurumların tahminleri Türkiye’de kayıt dışı ekonomi oranının günümüzde %20-30 arasında olduğunu göstermektedir. Kayıt dışı ekonomi oranının azaltılmasında 2000’li yılların başından itibaren yakalanan olumlu ivmenin son yıllarda birçok faktörün de etkisiyle bozulduğu söylenebilir. Kayıt dışı ekonomi oranı ile ilgili farklı oranların varlığı nedeniyle bu oranın düzenli bir şekilde devletin yetkili kurumlarınca açıklanması gerekmektedir.



SAKARYA
ÜNİVERSİTESİ

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SAKARYA EKONOMİK VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
SESAM

Kayıt dışı ekonomi ile vergi kaçırma birbirini beslemektedir:

Ekonomide kayıt dışılığın artması, vergi oranlarının artmasına, vergi gelirlerinin ve vergilemede etkinliğin azalmasına neden olur. Bu durum vergi kaçırma eğilimini arttırabilir. Öte yandan vergi kaçırmanın arttığı bir durumda kayıt dışılık da yükselecektir. Bu nedenle iki değişken birbirini olumlu ve/veya olumsuz yönde beslemektedir. Vergi kayıp ve kaçağı önlendikçe ekonomi daha sağlıklı işleyecektir.

Hazine ve Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı, “Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı: 2019-2021” adlı planında kayıt dışı ekonomi ve vergileme arasında doğrudan bir ilişki olduğu sıklıkla vurgulamıştır:

Plana göre; ekonomide kayıt dışılığın artması ile birlikte kişi ve kurumlar arasında haksız rekabet ortaya çıkmakta, gelir dağılımında denge bozulmakta, mükelleflerin vergiye gönüllü uyumu azalmakta, vergi bilinci ve toplumsal değerler aşınmaktadır. Eylem Planında yer alan 39 eylem, 5 ana bileşenden oluşmaktadır. Bunlar; Gönüllü Uyum Seviyesinin Yükseltilmesi, Denetim Kapasitesinin Daha Güçlü Hale Getirilmesi, Mevzuatın Gözden Geçirilmesi ve Düzenlemelerin Yapılması, Kurumlar arası Veri Paylaşımının Geliştirilmesi ve Toplumun Her Kesimine Yönelik Farkındalığın Artırılmasıdır. Buradan da görüldüğü gibi, vergide gönüllü uyum kayıt dışılıkla mücadelede oldukça önemlidir.

Türkiye’de vergi kaçırma ve vergiden kaçınma alanındaki gelişmeler ile bunların ortaya çıkarılması ve önlenmesine yönelik yöntemler konusunda araştırmalar yapmaktan sorumlu olan kurul Hazine ve Maliye Bakanlığı’na bağlı Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı’dır:

Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı’nın temel misyonu; çağdaş denetim tekniklerini kullanarak risk odaklı vergi incelemeleri yapmak, vergi kayıp ve kaçağına neden olan kayıt dışı ekonomiyi en aza indirmek, mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunu artırmak, idarenin etkin ve hukuka uygun işleyişinin sağlanması amacıyla teftiş ve soruşturma faaliyetlerini yürütmek ve maliye politikalarının oluşturulmasına yönelik hukuki düzenlemelerin hazırlanmasına



SAKARYA
ÜNİVERSİTESİ

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SAKARYA EKONOMİK VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
SESAM

katkıda bulunmaktadır. Bu misyon çerçevesinde Türkiye’de vergi kaçakçılığı ile mücadelede ilk akla gelen kurul Vergi Denetim Kurulu’dur.

Vergi kaçakçılığının mali, ekonomik, sosyal, psikolojik ve hukuki alanlarda olumsuz etkileri bulunmaktadır:

Vergi kaçakçılığı; vergi gelirlerinin düşmesine, kayıt dışı ekonominin artmasına, gelir dağılımının bozulmasına, vergi kanunlarındaki istikrarlı yapının bozulmasına, mükellef ile idare arasındaki güven duygusunun azalmasına, vergi oranlarının artmasına, vergi adaletinin bozulmasına, haksız rekabetin ortaya çıkmasına, resmi verilerin gerçekte olduğundan farklı görünmesine, yeni vergilerin konulmasına, ekonomik büyümenin yavaşlamasına, sosyal barışın azalmasına, devlet yönetimine olan güvenin azalmasına, vb. daha birçok alanı olumsuz etkileyebilir.

Vergi kaçakçılığı ile mücadelede gönüllülük unsuru çok önemlidir:

1970’li yıllardan sonraki araştırmalar vergi kaçakçılığı ile mücadelede zorunlu faktörler kadar gönüllülük unsuruna vurgu yapmaktadır. Son yıllarda ülkemizdeki ulusal raporlarda da gönüllülük unsurunun önemi sıklıkla vurgulanmaktadır. (11., 10. ve 9. Kalkınma Planı, 2021, 2020 ve 2019 Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programları, Kalkınma Bakanlığı 2018 Yılı Programı, Yeni Ekonomi Programı 2021-2023 “Davranışsal kamu politikaları/gönüllü uyum”). İfade edilen raporlarda gönüllü vergi uyumuna önem verileceğinin özellikle belirtilmesi, vergi kaçakçılığı ile mücadelede daha başarılı ve etkin bir döneme girileceğinin işareti olarak değerlendirilebilir.

Vergi kaçırma riskli, yasadışı ve ahlaki olmayan bir davranıştır:

Vergi kaçırma bilerek/isteyerek olabileceği gibi ihmal sonucu da gerçekleşebilir. Ancak yaygın kanaat bilerek ve isteyerek yapılan bir davranış olduğu yönündedir. Vergi kaçırdığı tespit edilen bir kişi cezai müeyyide ile çarptırılacağı için bu eylemin riskli olduğu aşikârdır. Vergi kaçırmanın ahlaki olmayan bir davranış olduğu birçok çalışmada vurgulanmaktadır. Hatta bazı çalışmalarda vergi mükelleflerin vergiden kaçınmayı bile ahlaki yönden uygun bulmadıkları belirtilmektedir.



SAKARYA
ÜNİVERSİTESİ

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SAKARYA EKONOMİK VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
SESAM

Vergi kaçakçılığı ile etkin mücadelede ceza 3 farklı şekilde oluşabilir:

Birincisi; devlet tarafından belirlenen yasal yaptırımlardır (yasal yaptırımlar; para cezası, hapis cezası ve paraya çevrilebilen hapis cezasını kapsar). **İkincisi;** sosyal ayıplama/dışlama, akran grupları ve çevre tarafından oluşturulan cezai müeyyideyi kapsar. **Üçüncüsü;** suçluluk duygusu (kişinin kendini cezalandırmasıdır). Bu anlayışa göre, vergi kaçakçılığı ile mücadele sadece devletin sorumluluğunda değildir. Gerçekten de ülkemizde vergi kaçakçılığı ile mücadelede bir türlü istenilen başarının sağlanamamasında sosyal ayıplama ve suçluluk duygusu mekanizmasının istenilen düzeyde olmamasının da etkisi vardır.

Tax Justice Network “Vergi Adalet Ağı” 2020 Raporuna Göre, Türkiye’de vergi kaybı yaklaşık olarak 2.6 milyar dolardır:

İngiltere kaynaklı 2003 yılında kurulan Tax Justice Network “Vergi Adalet Ağı” 2020 Vergi Adaleti Raporu’na göre, Türkiye yıllık ortalama 2.2 milyar dolar kurumlar vergisi olmak üzere toplamda 2,6 milyar dolarlık vergi kaybı yaşamaktadır. Bu kayıp yaklaşık olarak yıllık 175 bin hemşirenin toplam maaşına eşittir. Bu sonuçlar ülkemizde kurum kazançlarının vergilendirilmesinde önemli bir vergi sorununa işaret etmektedir.

Rapora göre, dünyada kurumlar vergisi açısından en fazla kaybın yaşandığı ilk 10 ülkenin toplam vergi kaybı içerisindeki payı %48.5’tir.

Özellikle çok uluslu şirketler için önemli bir vergi avantajı sağlayan vergi cenneti ülkeler arasında ilk 10 sırada; İngiltere’nin Virgin, Cayman ve Bermuda Adaları, Hollanda, İsviçre, Lüksemburg, Hong Kong, Jersey Adası, Singapur ve Birleşik Arap Emirlikleri yer almaktadır. Buradaki birçok ülkenin Finansal Gizlilik Endeksinin ilk 10 sırasında da yer aldığı görülmektedir. Finansal Gizlilik Endeksi’ne göre dünyada en yüksek finansal gizliliğe sahip ilk 10 ülke sırasıyla; Cayman Adaları, Amerika, İsviçre, Hong Kong, Singapur, Lüksemburg, Japonya, Hollanda, Virgin Adaları, Birleşik Arap Emirlikleri’dir.



SAKARYA
ÜNİVERSİTESİ

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SAKARYA EKONOMİK VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
SESAM

Türkiye’de ki yasadışı finansal/mali akışların %68,1’inden üç ülke sorumlu tutulmaktadır:
Türkiye’de ki yasa dışı finansal faaliyetlerin %27.9’u ABD, %26,9’u Cayman Adaları, %13.3’ü ise Lübnan kaynaklıdır.

Türkiye’de vergi baskısının yüksek olması vergi kaçakçılığı ile mücadeleyi zorlaştırmaktadır:

Vergi baskısı vergiden psikolojik olarak etkilenme düzeyidir ve birçok faktör vergi baskısını etkilemektedir. Genellikle düşük ve orta gelirli ülkelerde vergi baskısının daha yüksek olduğu söylenebilir. Bu nedenle kişi başına düşen gelir arttıkça, vergi baskısının azalabileceği yönünde yorumlar yapılmaktadır. Ülkemizde vergi yükü birçok gelişmiş ülkenin altında olmasına rağmen, vergiyi psikolojik olarak hisseden vergi mükelleflerinin vergi uyumu da düşeceği için vergi kaçakçılığına yönelme eğilimi artabilir.

Pandemi süreci vergi kaçakçılığı ile mücadeleye zarar vermektedir:

Tüm dünyayı ekonomik, mali, sosyal, kültürel ve daha birçok yönden etkisi altına alan pandemi süreci vergi kaçakçılığı ile mücadeleyi olumsuz etkilemektedir. Dünya ekonomisinde görülen daralmaya paralel olarak Türkiye ekonomisinde görülen daralma, vergi mükelleflerini mali yönden zorlamaktadır. Daralma dönemlerinde birçok faktörün de etkisiyle vergi kaçakçılığı ile istenilen düzeyde mücadele edilememektedir. Özellikle çok uluslu şirketler bu dönemlerde faaliyet gösterdikleri ülkelerde vergi matrahının yüksek miktarlarda aşınmasına neden olmaktadır. Bununla birlikte, pandemi döneminde ertelenen vergilere, pandemi sonrasında vergi mükelleflerinin uyum göstermesi de zor olabilir. Dolayısıyla pandeminin vergi uyum maliyetlerini arttırdığı söylenebilir.

Vergi kaçakçılığı ile mücadele vergi adaletini güçlendirir:

Vergi kaçakçılığının nedenlerinden biri de mükelleflerin vergi adaletine inancının olmamasından kaynaklanabilir. Bu nedenle vergi kaçakçılığında yakalanacak olumlu ivme adalet mekanizması ve mükellef ile idare arasında bağların güçlenmesini sağlar. Vergi



SAKARYA
ÜNİVERSİTESİ

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SAKARYA EKONOMİK VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
SESAM

mükelleflerinin adalet algısının olumlu yönde değişmesi, vatandaşlık bilincini de güçlendirebilir.

Vergi müfettişlerinin veya inceleme personelinin iş yoğunluğu vergi kaçakçılığı ile mücadeleyi zorlaştırmaktadır:

Vergi müfettişlerinin mesleğe başlamadan önce almış oldukları yoğun eğitim ve eğitim sonrasındaki iş yoğunluğu bir taraftan fazla yıpranmalarına neden olurken, diğer taraftan da vergi denetim mekanizmasının etkinliğini bozmaktadır. Bu nedenle denetim personel sayısının artırılması oldukça önemlidir.

BİR ÖNERİ: Fahri Vergi Müfettişliği

Fahri vergi müfettişliği ile vergi müfettişlerinin iş yükü hafifletilebilir. Maliye lisans veya lisansüstü eğitimi alan öğrencilere staj uygulaması kapsamında vergi müfettişleri ile birlikte çalışma zorunluluğunun getirilmesi yükün hafifletilmesini sağlayabilir. Bu sayede öğrenciler üniversite hayatı boyunca alınan teorik bilgilerin, ekonomik hayatta nasıl cereyan ettiğini gözlemleme fırsatı da sağlayabilir. Fahri vergi müfettişliğine maliye alanındaki akademisyenler ve emekli maliye personellerinin de dâhil edilmesi sistemi daha da güçlendirebilir. Son dönemdeki ön lisans ve lisans eğitiminde uygulanan 3+1 ve 7+1 uygulamalarının faydaları göz önünde tutulduğunda ifade edilen önerinin faydalı olabileceği düşünülebilir.